

1

ІМПЕРАТИВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ БІЗНЕС-СТРУКТУР У ЦИФРОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ

С. В. Адонін

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Стійкість розвитку національної економіки залежить від сукупності внутрішніх та зовнішніх факторів, проте ключовим з них є ефективність підприємницького сектору, його фінансова стабільність та здатність підтримувати рентабельність у кризових умовах. Наразі Україна зіткнулась з найбільш руйнівним фактором для підприємництва, війна, загальна слабкість економічного сектору, зростання витрат держави на військові дії та оборону, непередбачувані фінансові і матеріальні втрати, постійні ризики, а також значні обмеження у сфері міжнародної торгівлі призводять до поступової дестабілізації кожної з ланок системи [5].

Після поступового переходу до ринкових методів господарювання підприємництво поступово стає важливою частиною української економіки, основним видом роботи для багатьох громадян України. Особливо цікавиться підприємницькою діяльністю молоде покоління України. Така зростаюча зацікавленість свідчить про тенденції розвитку підприємництва в Україні.

Пройдений шлях реформування нашої економіки підкреслив наявність ряду проблем, серед яких особливою є розвиток малого бізнесу та залучення населення до підприємницької діяльності. Незважаючи на певні досягнення, Україна значно поступається розвиненим країнам у цьому напрямку. Однак слід врахувати, що малий бізнес відіграє ключову роль у розвитку економіки всіх

країн світу поряд з корпоративним сектором. Збільшення темпів розвитку малого та середнього бізнесу сприяє зростанню його ваги у структурі економіки, особливо в галузях, таких як послуги, оптова та роздрібна торгівля, громадське харчування тощо.

На сьогоднішній день на розвиток підприємництва впливають не лише кризи та катаклізми, наслідки яких ще довго позначатимуться на економічному розвитку країн, особливо в умовах зниження доходів населення. Основними перешкодами для його розвитку є страх невдачі, зменшення підприємницьких можливостей, переміщення центру підприємницької діяльності в інші країни, зникнення залежності між рівнем підприємницької активності на ранній стадії та розвитком людського капіталу, падіння підприємницької активності, нерозуміння соціального та екологічного впливу стратегічних рішень стосовно майбутнього компаній, ускладнення умов для створення нових робочих місць. Дослідження сучасних світових тенденцій розвитку підприємництва демонструє, що країни мають на меті посилити вплив інновацій на національне виробництво. Це визначається такими факторами, як НТП, швидке застаріння товарів та відхід останніх з ринку, гостра конкуренція, скорочення термінів виробництва, виробництво інноваційних продуктів і товарів. Звичайно, все це стосується і української економіки [16].

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що підприємництво є одним із ключових напрямів економічного розвитку, створення робочих місць та інновацій в умовах ринкової економіки. Проте, у сучасних умовах суб'єкти підприємництва стикаються з багатьма проблемами, які впливають на їхню здатність ефективно функціонувати та розвиватися. Саме тому, варто розглянути та проаналізувати основні проблеми, з якими стикаються підприємці, а також перспективи та особливості їхнього розвитку в контексті сучасної економіки та зовнішніх викликів сьогодення. Отже, важливим та цікавим питанням лишається поглиблений аналіз особливостей сучасного стану та негативних тенденцій у розвитку національного підприємництва, особливо малого та середнього бізнесу.

Питання розвитку підприємництва в Україні досліджувались у працях відомих сучасних науковців: А. С. Скрильника [27], А. Ю. Антонюк [2], О. Смігунової, Т. Литвинова, О. В. Ніколюк [20], Н. Васильці, Г. О. Партин [24], В. А. Самофатової [26], О. В. Дикань [12], А. Ю. Жуковська [14], Ю. Вітковського, Ю. М. Лопатинського [18], Н. С. Поповенко [22], Н. Воробйової [9], І. Гончаренко, Д. Ливч [17], О. В. Герасимчук [11], М. М. Акуленко [1], Н. В. Бутенко, О. В. Веретенко [6], В. В. Анісімова [3], З. І. Кобеля [15], І. Кривов'язюк [16], Х. Федорової, І. Марчук [19], Н. Фролової та інших. Проте питання особливостей розвитку підприємництва у час військової агресії майже не досліджувалися. Прогнози розвитку сучасного бізнесу в різних сценаріях ринкових умов залишаються недостатньо обґрунтованими.

Основним політичним напрямом трансформації ринкової економіки нашої держави постає формування умов становлення та можливостей для розвитку національного підприємництва, а особливо малого та середнього бізнесу. Його значення в структурі ринкової економіки визначається тим, що цей сектор є основою дрібного виробництва. Варто враховувати, що українське підприємництво функціонує в умовах воєнного стану.

Комплексна програма розвитку малого та середнього підприємництва в Україні спрямована на створення сприятливих умов для розвитку цього сектора шляхом координації дій місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів підприємництва, громадських організацій та об'єднань підприємців з метою підвищення їх ролі у вирішенні соціально-економічних завдань і забезпеченні конкурентоспроможності країни. Результати дослідження показали, що малий та середній бізнес в Україні має потенціал для розвитку. Незважаючи на переваги та недоліки сучасного бізнес-середовища, державна підтримка різних галузей створює сприятливі умови для іноземних інвесторів.

Система управління підприємством має особливо важливе значення в умовах сучасного бізнесу. Зміна ситуації в країні та освоєння нового економічного порядку змушують підприємців і логістів розуміти необхідність досягнення не

тільки короткострокових, але й довгострокових цілей. Залежно від етапу розвитку підприємства можуть бути запропоновані заходи для оптимізації як всієї системи, так і окремих її компонентів.

Аналіз сучасних проблем підприємництва в розумінні суспільних, насамперед політико-економічних, відносин, що формують соціальне середовище його існування, відкриває перспективи досліджень сутності підприємництва як нового для незалежної України суспільного явища [4]. Це також дозволяє оцінити реальний зміст і відповідність цивілізаційним стандартам його потенціалу як реального конкурента державного сектора економіки та знайти ефективні політико-правові механізми для забезпечення його всебічного розвитку.

Згідно з Господарського кодексу України підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [10]. Основою національної економіки, що забезпечує ринок товарами і послугами, наповнюючи бюджети податковими платежами та формуючи справедливі відносини на ринку, є підприємницький сектор. У контексті глобалізації розвиток країни тісно пов'язаний з підтримкою бізнесу, особливого МСП, через їх важливість в економіці держави. А також ефективні інструменти державної підтримки та стимулювання забезпечують стабільність підприємств. З початком воєнних дій цей аспект набув важливого значення, адже робота підприємств, а саме малого і середнього бізнесу, певною мірою залежить від державної стратегії протидії кризі, спричиненій непередбачуваними обставинами і ризиками, а також від тактики адаптації підприємництва до умов воєнного стану.

Малий і середній бізнес відіграють важливу роль у формуванні ринкової конкуренції, стабілізації цін, забезпеченні зайнятості населення та заповненні ринкових ніш, які не є ефективними для великих підприємств. Незважаючи на те, що малі і середні підприємства часто стикаються з проблемами захисту своєї економічної незалежності і мають короткий термін існування, вони досягають успіху в співпраці з іншими компаніями. Світовий досвід показує, що взаємодія

великих, середніх і малих підприємств, а також їх оптимальне співвідношення, регульоване антимонопольним законодавством, є характерною рисою ринкової економіки. Мале і середнє підприємництво, як окремий сектор ринкової економіки, забезпечує швидку окупність витрат, широку свободу ринкового вибору, насичення ринку товарами та послугами, створення додаткових робочих місць і зменшення монополізму в економіці [4].

Отже, підприємництво можна охарактеризувати як самостійну та креативну діяльність, що має ознаки систематичного процесу та здійснюється на власний ризик з виробництва та реалізації продукції або надання послуг з метою отримання прибутку. Здійснювати підприємницьку діяльність можуть фізичні і юридичні особи, які зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності відповідно до законодавства. Згідно Закону України «Про підприємництво» від 07.02.1991р. – № 698-ХІІ (редакція 11.02.2022р.) суб'єктами можуть виступати:

- громадяни України, іноземці або особи без громадянства не обмежені законом у правоздатності або дієздатності;
- юридичні особи всіх форм власності;
- об'єднання юридичних осіб, що здійснюють діяльність в Україні на умовах угоди про розподіл продукції.

Для українців підприємницька діяльність стала основним видом зайнятості або видом додаткового заробітку. Для результативного функціонування в умовах мінливого зовнішнього середовища та сильної конкуренції, підприємці повинні мати конкурентні переваги [30].

Події 2022 року, пов'язані з вторгненням країни-агресора в Україну, серйозно пошкодили позитивні тенденції в розвитку підприємництва.

Серед головних проблем, які вплинули на ефективність діяльності суб'єктів підприємництва, можна виділити:

- 1) повномасштабне вторгнення країни-агресора, яке має негативний вплив на економіку України у всіх секторах без винятку;
- 2) зменшення обсягів інвестицій та постійні обстріли, що створюють небезпечну ситуацію в країні та відштовхують потенційних інвесторів;

3) труднощі з отриманням кредитів як для початку введення бізнесу, так і для його відновлення, відсутність достатнього заставного майна та високі відсоткові ставки комерційних банків;

4) високий рівень податків, зокрема відрахувань на фонд заробітної плати, а також труднощі з відображенням реального фінансового стану підприємства;

5) зростання адміністративних бар'єрів, що включає процес реєстрації, ліцензування, сертифікації, контролю та регулювання орендних відносин;

6) високий показник корупції, рейдерство, що залежить від економічної культури країни і впливає на ризики та витрати ведення бізнесу;

7) дефіцит кваліфікованих кадрів, низький рівень досвіду практичної роботи, недоліки системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації трудових ресурсів;

8) економічна нестабільність, а саме економічні труднощі, на які вплинула війна з країною-агресором, такі як зниження ВВП, інфляція, скорочення інвестицій і руйнування інфраструктури, суттєво впливають на діяльність підприємств.

Іншими, не менш важливими проблемами є військові ризики та інфраструктурні проблеми, а саме безпосередня загроза обстрілів, окупація деяких територій, руйнування виробничих потужностей і логістичних шляхів негативно впливають на діяльність підприємств. Також руйнування транспортної та енергетичної інфраструктури, нестабільне електропостачання та інші інфраструктурні проблеми створюють додаткові складнощі для бізнесу.

У 2024 роки суб'єкти підприємництва в Україні стикаються з численними викликами, які впливають на їхню здатність функціонувати та розвиватися. Військові дії, економічна нестабільність, обмежений доступ до фінансів та регуляторні бар'єри значно ускладнюють ведення бізнесу. З моменту повномасштабної війни кількість підприємств, які припинили свою роботу, або майже припинили скоротилася у два рази, так як у березні 2022 року значення сягало 80% і у липні 2022 року скоротилася до 40%. За літній період загальна кількість призупинених компаній дорівнювала 39,9% [15]. Однак, попри ці труднощі, існують перспективи для розвитку, зокрема за рахунок державної підтримки,

впровадження інновацій та поступового відновлення економіки. Тож розглянемо основні проблеми та перспективи розвитку суб'єктів підприємництва в сучасних умовах як наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Основні проблеми та перспективи розвитку суб'єктів підприємництва

Проблеми	Опис	Перспективи	Опис
Економічна нестабільність та війна	Вплив військових дій на інфраструктуру, ринки збуту, платоспроможний попит	Державна підтримка	Програми підтримки малого та середнього бізнесу, гранти, пільгове кредитування
Доступ до фінансів	Труднощі у отриманні кредитів, високі ризики, нестабільність банківської системи	Інновації та цифровізація	Використання нових технологій, автоматизація, великі дані, онлайн-платформи
Регуляторні та бюрократичні бар'єри	Недосконалість законодавства, часті зміни, складні бюрократичні процедури	Відновлення та зростання	Зростання кількості нових бізнесів, адаптація бізнес-моделей, пошук нових ринків збуту

Джерело: складено автором на основі [3; 8; 12; 23]

Однією з найбільших проблем, з якою стикаються підприємці в Україні, є економічна нестабільність, спричинена воєнними діями. Війна значно впливає на всі аспекти бізнесу, включаючи руйнування інфраструктури, втрату ринків збуту та зниження платоспроможного попиту. Підприємства змушені адаптуватися до нових умов, що часто призводить до зменшення обсягів виробництва та скорочення персоналу.

Військові дії створюють нестабільність, що ускладнює довгострокове планування та підвищує ризики ведення бізнесу. Зменшення купівельної спроможності населення та руйнування логістичних ланцюгів вимагають від підприємств перегляду своїх стратегій і підходів до ринку. Це включає пошук нових ринків збуту, перехід до нових моделей бізнесу та інвестиції в інновації, щоб залишатися конкурентоспроможними [10]. Так само фінансові проблеми є однією з ключових перешкод для розвитку підприємництва. Багато підприємств стикаються з труднощами у отриманні кредитів та іншого фінансування через

високі ризики та нестабільність банківської системи. Це обмежує можливості для інвестицій та розширення бізнесу. Особливо це стосується малих та середніх підприємств, які мають обмежений доступ до фінансових ресурсів [5].

Недосконалість нормативно-правової бази та складні бюрократичні процедури створюють значні перешкоди для розвитку підприємництва. Часті зміни в законодавстві ускладнюють довгострокове планування та суттєво підвищують витрати на дотримання нормативних вимог. Це особливо відчутно для нових підприємств, які часто не мають достатніх ресурсів для оперативної адаптації до нових регуляцій.

Нестабільність правового поля змушує підприємців постійно витрачати час і кошти на юридичні консультації та переоформлення документації. Окрім того, складність бюрократичних процедур створює бар'єри на шляху до отримання необхідних дозволів і ліцензій, що затягує старт бізнесу. В таких умовах нові підприємства стикаються з додатковими фінансовими та організаційними труднощами, що може негативно впливати на їх конкурентоспроможність та інноваційну активність.

Державна політика розвитку малого підприємництва є важливою складовою загальної економічної та соціальної політики України. Вона визначає основні принципи, напрями і форми економічного та адміністративно-правового впливу, спрямовані на підтримку та стимулювання цього сектора [31].

Основні принципи державної політики розвитку підприємництва:

1) системність та комплексність – забезпечення системного підходу до механізмів державного регулювання, що передбачає створення цілісної та скоординованої системи підтримки малого бізнесу;

2) цілеспрямованість та адресність – надання підтримки суб'єктам малого підприємництва з урахуванням пріоритетів, що визначаються державою, і концентрації ресурсів для досягнення максимального ефекту;

3) рівноправний доступ – гарантія рівноправного доступу суб'єктів малого підприємництва до фінансових, матеріальних, природних, інформаційних та інших ресурсів, незалежно від форми власності [31].

Незважаючи на зусилля уряду щодо підтримки малого підприємництва в Україні, цей сектор стикається з численними проблемами, що ускладнюють його розвиток. Аналіз діяльності суб'єктів малого бізнесу вказує на існування несприятливих умов як на макро-, так і на мікрорівнях.

Отже, негативно впливають на розвиток малого бізнесу такі стримуючі фактори, як загальний спад вітчизняного товарного виробництва, воєнний стан, окуповані території, міграція та еміграція населення під час війни, зростання цін, інфляція, низький рівень платоспроможності населення, рекет, корупція тощо. Створення відповідної законодавчої бази для розвитку малого підприємництва передбачає, насамперед, встановлення правових гарантій для забезпечення свободи і захисту приватної власності, розробку ефективних законодавчо-нормативних актів, спрямованих на стимулювання малого бізнесу, а також усунення правових суперечностей і скасування положень, що перешкоджають розвитку приватної ініціативи [31].

Таким чином, в Україні нині існує багато проблем, що заважають розвитку вітчизняного підприємництва. Розв'язання цих проблем сприятиме підвищенню ефективності підприємницької діяльності, розширенню бізнес-сектора та зменшенню тіньової економіки. І важливу роль у цих перетвореннях повинна відігравати держава.

Отже, задля перспективи розвитку суб'єктів підприємництва потрібна певна державна підтримка, а саме впровадження державних програм підтримки, податкових пільг, грантів та субсидій, що може стимулювати розвиток малого та середнього бізнесу. А також, продовження реформ для зменшення бюрократичних перепон і боротьби з корупцією створить більш сприятливе середовище для підприємців. Не менш важливим задля ефективної роботи підприємницького сектору є відновлення та модернізація інфраструктури. Інвестиції у відновлення та модернізацію транспортної, енергетичної та комунікаційної інфраструктури сприятимуть відновленню економічної активності та створять нові можливості для бізнесу. Також, можна додати, що інтеграція до глобальних ринків угода про асоціацію з ЄС та інші міжнародні угоди відкривають нові ринки для

українських товарів та послуг, сприяючи експортному потенціалу українських підприємств.

Відповідно до дослідження, проведеного Центром розвитку інновацій, Дія.Бізнес, Офісом з розвитку підприємництва та експорту спільно з Advanter Group за підтримки Європейського Союзу, стан українського бізнесу під час воєнного стану є досить складним, проте певна частина підприємств зберегла потенціал для зростання. У 2022 році 17,1% бізнесів по всій Україні прогнозували доходи на рівні 2021 року або навіть вищі – до 120% і більше. При цьому найбільший відсоток таких підприємств зафіксовано на Заході (23,7%), у Центральному регіоні (20,2%) та на Півдні (15,3%). Натомість на Сході лише 9,6% бізнесів очікували зростання або збереження доходів [15; 32].

Найбільших прямих втрат зазнали підприємства Східної України, деякі з них втратили понад 5 мільйонів доларів. Загальні втрати українського бізнесу з 24 лютого 2022 року оцінюються в 87 мільярдів доларів. Для відновлення діяльності та налагодження бізнес-процесів більшості українських підприємств необхідні інвестиції в розмірі від 30 до 300 тисяч доларів. Проте є компанії, які потребують фінансової допомоги у сумі, що перевищує 10 млн доларів [13].

Війна в Україні спричинила переорієнтацію багатьох підприємств на експортні ринки. 38% бізнесів переключилися на експорт, причому 15,3% розпочали експортну діяльність вже під час воєнних дій, а 5,5% експортували й до повномасштабного вторгнення. До повномасштабного вторгнення основними роботодавцями в країні були малі та середні підприємства, які забезпечували 75% всіх робочих місць (4,8 млн українців). Великі компанії давали роботу лише 1,6 млн осіб.

Прифронтові та частково окуповані області генерували понад 40% ВВП України. Там зареєстровано 45% українських фірм (окрім Києва). Активні бойові дії руйнують виробничі потужності, ставлячи під загрозу існування близько половини підприємств у цих регіонах, особливо в сільському господарстві, промисловості та сфері послуг (табл. 2). Масове переміщення населення

з прифронтових територій призвело до різкого падіння попиту, що завдає непоправного удару малому і середньому бізнесу в цих областях [13].

Таблиця 2

Потреби суб'єктів підприємництва в залежності від географії діяльності

Усі підприємства	Переміщені підприємства	Підприємства у значно постраждалих регіонах
1. Доступ до фінансування Підприємствам потрібні фінанси для поповнення оборотних коштів, відновлення зруйнованих активів, модернізації виробництва тощо.	1. Виробничі майданчики. Знайти площу для виробництва – непросте завдання, оскільки кожен бізнес має свої особливості та потреби.	1. Відновлення критичної інфраструктури. Найбільш суттєвою проблемою є відновлення комунікацій, які були пошкоджені внаслідок бойових дій для основної діяльності
2. Приборкання бюрократії Дерегуляція умов ведення бізнесу є одним з найважливіших заходів, які підтримують більшість підприємств.	2. Релокація робітників. Найбільшою проблемою при переїзді підприємства є переселення працівників, оскільки через активний наплив ВПО в регіонах відчувається дефіцит житла.	2. Фінансування відновлення діяльності.
3. Зміни в податковій системі Підприємства не активно користуються нововведеною спрощеною системою через бюрократичні процедури та неоднозначні переваги.	3. Пошук нових підрядників. Для переміщених підприємств ця проблема є більш гострою, ніж для підприємств з безпечних регіонів.	3. Доступ до робочої сили обмежений у зв'язку з мобілізацією працівників до Збройних Сил або їх незапланованим переїздом у відносно безпечні регіони України.

Джерело: [15]

Серед ключових проблем, з якими стикаються підприємці під час війни, – нестача замовлень, дефіцит робочої сили, логістичні проблеми та брак сировини. Така критична ситуація у секторі малого та середнього бізнесу негативно впливає на доходи населення. За оцінками, лише 3-5% компаній змогли підвищити заробітні плати, близько 20% зберегли їх на довоєнному рівні, тоді як інші або знизили виплати, або взагалі припинили виплачувати зарплати.

Війна серйозно обмежила можливості повноцінного функціонування бізнесу. Опитування власників та керівників підприємств показало, що 46,8%

компаній повністю або майже повністю зупинили роботу з 24 лютого 2022 року. Лише 17,1% підприємств мали прогнози на зростання прибутку порівняно з 2021 роком: центральний та західний регіони – 20,2% та 23,7% відповідно, північний та південний регіони – 14% та 15,3%, східний же, в свою чергу, лише 9,6%. За узагальненими оцінками керівництва, загальні втрати бізнесу через війну сягнули 85 мільярдів доларів (без урахування недоотриманих прибутків) [15].

Близько 19% підприємств були змушені провести релокацію, переважна більшість з них – зі Сходу України (41% цих компаній вже перенесли свої виробничі потужності та персонал або зроблять це найближчим часом), згідно з дослідженнями стану та потреб бізнесу в умовах війни [15]. Також деякі дослідження виявили основні проблеми малого та середнього бізнесу. Загальна потреба у фінансуванні становить \$73,9 млрд, а 41% підприємств вважають пріоритетом пошук джерел фінансування. Для релокованих компаній ключовими потребами є пошук виробничих та складських приміщень, житла для працівників та фінансова підтримка для покриття оборотних коштів і закупівлі обладнання. Більшість представників обласних військових адміністрацій (ОВА) та місцевих громад стежать за ситуацією з цими підприємствами та допомагають їм знайти приміщення та житло. Однак лише Львівська й Рівненська області запровадили програми безповоротної фінансової допомоги [15].

Загалом, дослідження показують низький рівень взаємодії бізнесу з ОВА та громадами областей релокації. 80,1% підприємств взагалі не взаємодіють з ними, а 96,1% не знають чи не залучені до програм підтримки бізнесу від ОВА. Також фіксується низький рівень залучення малого та середнього бізнесу до державних та міжнародних програм підтримки під час війни. За опитуванням Європейської Бізнес Асоціації, 72% учасників проекту Unlimit Ukraine не користувалися ані державними, ані міжнародними програмами підтримки. Лише 15% скористалися пільговим єдиним податком 2%, 6% – іншими податковими пільгами, а 2% – компенсацією за працевлаштування ВПО [7].

Основною потребою бізнесу нині залишається наявність ресурсів, передусім фінансових. Кількість підприємців, які мають в планах залучати кошти у власний бізнес у 2024 році набула значення 80%, що звісно є позитивними змінами, оскільки цей же показник у 2023 році становив 67%. Якщо говорити про джерела фінансування капіталу, на які спираються підприємці, то переважну частину займають власні кошти – 40%, гранти – 20%, кредити – 12%, та найменше на інвестиції – 9%. Наміри щодо кредитів та інвестицій незначно зросли [30].

За оцінками власників та керівників підприємств, ключовими перешкодами для розвитку бізнесу є [21]:

- непрогнозованість подальшого розвитку воєнної ситуації в Україні та попиту на внутрішньому ринку (48%);
- нестача достатнього капіталу (43%);
- непередбачувані дії держави, які можуть погіршити стан бізнесу (29%);
- руйнування логістичних ланцюгів постачання (26%);
- недоступність кредитних коштів, у тому числі пільгових кредитів під 0%, програми 5-7-9% (28%);
- неефективна, дорога та тривала логістика (23%).

Для підтримки підприємницької діяльності та відновлення бізнесу в умовах війни уряд України запускає низку грантових програм, зокрема: мікрогранти на відкриття власної справи, державне фінансування для закладання садів, гранти на розвиток переробних підприємств, кошти для тепличних господарств, гранти на стартапи, у тому числі в ІТ-сфері, а також фінансування програм навчання ІТ-спеціальностей.

Крім того, уряд активно працює над поліпшенням умов для ведення бізнесу та усуненням перешкод на цьому шляху. Задля підтримки економіки та забезпечення функціонування бізнесу в умовах воєнного стану були внесені зміни та доповнення до законодавчої бази, які регулюють питання підприємницької діяльності, трудових відносин, податкової політики тощо. Більшість українських підприємців розуміють, що повернення до довоєнного рівня бізнесу буде малоймовірним, допоки триватиме війна. Проте в країні вже діють або плануються

урядові програми, спрямовані на підтримку бізнесу, зокрема: платформа допомоги роздрібній торгівлі продуктами харчування, платформа координації товаровиробників з адміністраціями та міжнародними організаціями, єдиний експортний веб-портал, платформа державної підтримки аграріїв та декілька програм пільгового кредитування [32].

Незважаючи на наявні урядові ініціативи, багато підприємців вважають поточні заходи недостатніми для ефективної підтримки бізнесу та організації економіки в умовах війни. Тому існуючі програми можна доповнити додатковими ініціативами.

По-перше, необхідно запровадити адресну підтримку малого та середнього бізнесу в регіонах, звільнених від окупації. Найбільш постраждали підприємства потребують індивідуальних фінансових інструментів для відновлення діяльності або прямого забезпечення засобами виробництва [15].

По-друге, доцільно створити виробничі кластери, які об'єднували б переміщений бізнес з місцевим, що дозволить більш ефективно організувати роботу, зокрема в питаннях використання ресурсів [15].

Третій напрямок – підтримка виходу малого і середнього бізнесу на ринки ЄС за допомогою ваучерів (послуги вибору ринку збуту, розробки експортної стратегії, отримання сертифікації продукції). Це допоможе компенсувати зменшення попиту на внутрішньому ринку [15].

Слід розуміти, що наведені шляхи підтримки бізнесу не є вичерпними і будуть найбільш дієвими за умов відносної макроекономічної стабільності та виваженої фіскальної політики з боку уряду, що є особливо важливим завданням під час війни [17].

Важливою складовою відновлення економічного розвитку має стати створення нових малих і середніх підприємств. Бажання створити власний бізнес стане масовим серед українців після війни. Згідно з результатами дослідження соціально-економічних наслідків війни, 27% жителів країни планують відкрити власну справу. Задоволення першочергових потреб тих, хто хоче розпочати власний бізнес, потребує поширення програм або інфраструктурних мереж, які

підтримують підприємництво. Це можуть бути комерційні центри, сформовані в районах, які отримали найбільшу кількість іммігрантів [4].

Тому розвиток суб'єктів господарювання відіграє значну роль в економіці будь-якої країни. Вона є невід'ємною частиною національної соціально-економічної системи, гарантує стабільність ринкових відносин, залучає більшість громадян країни до системи взаємовідносин через самостійне підприємництво, забезпечує високоефективне виробництво у формі глибокої спеціалізації та кооперування, є сприятливий для економічного зростання національної економіки.

За зазначених вище умов, на тлі загального спаду виробництва та кризи багатьох великих підприємств (у тому числі монопольних), абсолютний і відносний ріст малого підприємства в Україні свідчить про його величезний внутрішній потенціал, а також досить широкі можливості. Частина населення самостійно забезпечує економічну незалежність і добробут, подібно до ситуації в країнах ЄС [15].

Війна завдала величезних збитків економіці країни. Майже 50% українських підприємств закрито, ланцюги поставок порушені, більшість підприємств скоротили обсяги діяльності, працівникам скоротили зарплату або зовсім звільнили, податки до державного бюджету не сплачуються. Щоб підтримати бізнес, уряд змінив регуляторну та податкову політику, надав фінансову підтримку бізнесу, запровадив програми переміщення та підтримав його експортний потенціал. Міжнародна програма розвитку підприємництва реалізує численні навчальні програми для підтримки підприємців та виділяє гранти на підприємницьку діяльність.

В управлінні розвитком суб'єктів підприємництва стратегічне управління є надзвичайно важливим. Однією з основних сфер інтересів суб'єктів підприємництва є розробка стратегічного бачення, яке встановлює важливий напрямок і контролює розподіл ресурсів в організації. Компанії повинні розуміти важливість реалізації стратегій у динамічному та мінливому бізнес-середовищі. Одними з найважливіших елементів, які можуть допомогти підприємцям створити та

зберегти постійну конкурентну перевагу, є їх розробка, ефективна реалізація, моніторинг, оцінка ефективності та корегування, якщо це необхідно. Однак підтримка має бути ефективною, якщо вона надається за допомогою стратегій, які є інноваційними [30].

Щоб бути впевненими в умовах постійних змін у сучасному бізнес-середовищі, необхідно мати активний і динамічний підхід. Підприємства, які прагнуть розвивати культуру інновацій, співпрацювати, використовувати нові технології, використовувати гнучкі методології та зосереджуватися на клієнтоорієнтованості, матимуть можливості для подальшого лідерства та успіху на ринку, який швидко розвивається. Підприємства можуть залишатися на передньому краї інновацій, сприяючи прогресу та актуальності в постійно мінливому світі.

Тому одним із ключових факторів, що сприяють розвитку підприємництва, є державна підтримка. Уряд України реалізує програми підтримки малого та середнього бізнесу, включаючи гранти, пільгове кредитування та субсидії. Такі заходи допомагають підприємствам подолати фінансові труднощі та забезпечують необхідні ресурси для розвитку [8].

Впровадження нових технологій та цифрових рішень може значно підвищити ефективність бізнес-процесів та конкурентоспроможність підприємств. Використання автоматизації, великих даних та онлайн-платформ для продажу та маркетингу дозволяє підприємствам зменшити витрати та підвищити продуктивність. Цифровізація також сприяє кращому управлінню ресурсами та покращенню взаємодії з клієнтами.

Завдяки сучасним технологіям, бізнеси мають можливість оптимізувати свої операції та зменшити витрати на рутинні процеси. Використання аналітики великих даних допомагає підприємствам приймати більш обґрунтовані рішення, а онлайн-платформи відкривають нові канали для просування товарів і послуг.

Попри важкі умови, багато підприємств демонструють стійкість та здатність до відновлення. Зростання кількості нових бізнесів після початкового спаду

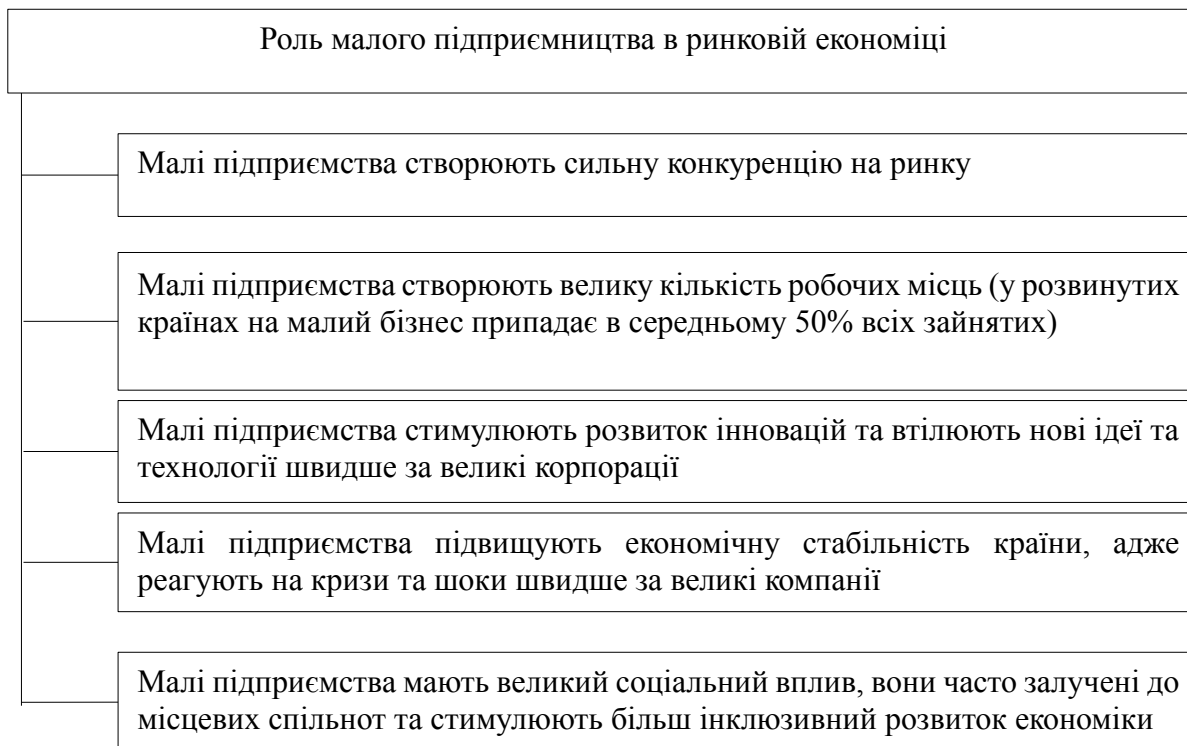
свідчить про поступове відновлення підприємницької активності. Підприємства активно шукають нові ринки збуту, адаптують свої бізнес-моделі та впроваджують нові технології, що сприяє їхньому розвитку та зростанню.

Проблеми розвитку суб'єктів підприємництва в Україні зараз є численними та складними. Досліджені проблеми значно ускладнюють ведення бізнесу. Однак, попри ці труднощі, існують перспективи для розвитку. Державна підтримка, впровадження інновацій та поступове відновлення економіки надають підприємствам можливості для зростання та розвитку. Саме зусилля підприємців, спрямовані на адаптацію до нових умов та використання сучасних технологій, сприяють відновленню та зміцненню українського бізнесу в умовах невизначеності. Адже, розвиток малого підприємництва є одним з ключових елементів формування інклюзивної економіки.

У сучасному контексті інклюзивність полягає в необхідності залучення всіх груп населення у вирішенні проблем розвитку, а також приєднання всіх регіонів до цього процесу. Інклюзивне зростання є стратегічним підходом, який спрямований на посилення взаємодії між економічним зростанням національного рівня та загальним підвищенням якості життя населення [9].

Інклюзивна економіка являє собою систему, де незалежно від будь-якої характеристики як вік, раса, фінансове становище, релігія, орієнтація учасники мають рівний доступ до можливостей. Це забезпечує можливість отримати якісну освіту, робоче місце і мінімізувати економічні нерівності за допомогою таких заходів, як трудова політика, податкова політика та фінансова доступність. Політика зміни клімату та сталого розвитку також мають враховувати потреби усіх груп населення. Ці стратегії потребують спільних зусиль влади, бізнесу, громадськості та неурядових організацій [20].

Стійкість та стабільність економіки – це те, до чого прагнуть всі країни світу. Цьому сприяє, в першу чергу, розвиток малого та середнього бізнесу. Адже вони є однією з найважливіших сил економічного зростання. В сучасних умовах, коли будується інклюзивна економіка, роль малого бізнесу стає ще більш важливим як зображено на рис. 1.

Рис. 1. Роль малого підприємництва в ринковій економіці

Джерело: побудовано автором на основі [20; 26; 27]

Загальновідомо, що інклюзивна економіка ґрунтується на принципах справедливості, рівності та доступності для всіх членів суспільства. Її головні цілі – це:

1) соціальна справедливість: забезпечення рівних можливостей для всіх людей, незалежно від їхнього походження, статі чи соціального статусу.

2) зменшення нерівності: розподіл багатства та ресурсів більш справедливо, щоб всі люди могли жити гідно.

3) підвищення рівня зайнятості: створення нових робочих місць та сприяння тому, щоб кожен мав можливість працювати та отримувати гідну заробітну плату.

4) покращення життєвих умов: створення доступу до високоякісної освіти, охорони здоров'я та інших необхідних послуг для всіх людей [27].

По-перше, розвиток малого бізнесу відіграє ключову роль у досягненні цих цілей. Він дає нові робочі місця та наслідкове економічне зростання та соціальну

згуртованість. У 2022 році 6,1 мільйона українців, що складає 82% від загальної кількості працевлаштованих, працювали на малих та середніх підприємствах, згідно з дослідженням Інституту економічних досліджень (ІЕД). Найбільша частка працівників, 2,6 мільйона осіб, була зафіксована саме на середніх підприємствах, тоді як мікро- і малі підприємства в Україні – це лише 16% ВВП.

Для вразливих груп населення, таких як молодь, жінки, інваліди та інші, які не мають доступу до традиційного ринку праці, розвиток малого підприємництва стає особливо рятівним колом. Завдяки саме малому бізнесу вони отримують певну можливість стати самозайнятими, відкрити власну справу та забезпечити себе стабільним доходом, покращивши своє матеріальне становище.

По-друге, малі підприємства відіграють важливу роль у розбудові економічної інфраструктури регіонів та зменшенні дисбалансу між ними. На відміну від великих корпорацій, які зосереджуються у мегаполісах, малі підприємства можуть успішно функціонувати та розвиватися навіть у малих населених пунктах. Це стимулює залучення інвестицій, створює нові робочі місця, зменшуючи міграційний тиск на великі міста та сприяючи рівномірному розвитку країни в цілому [20].

По-третє, малі підприємства відіграють важливу роль у стимулюванні місцевої економіки та сприяють появі нових ідей та креативних підходів до ведення бізнесу. Інклюзивна економіка потребує нових рішень, диверсифікації та динамічного розвитку. Малі підприємства, як правило, більш гнучкі та швидко реагують на зміни ринкових умов, що веде до інновацій та появи нових продуктів та послуг.

Інклюзивний розвиток підприємництва прагне до створення рівних можливостей для всіх груп населення у веденні бізнесу, роблячи економіку більш стійкою та справедливою. Має свої особливості через вразливість та обмеженість ресурсів підприємств малого бізнесу [14].

Для забезпечення інклюзивного розвитку малого підприємництва важливо зосередитися на наступних аспектах:

1) доступ до фінансування – малі підприємства часто мають обмежений доступ до капіталу, що може перешкоджати їх зростанню та розвитку. Інклюзивний підхід передбачає створення доступних та недискримінаційних умов для отримання фінансування, таких як пільгові кредити, гранти та інкубаційні програми;

2) освіта та навчання – розвиток навичок та знань, необхідних для ведення успішного бізнесу, має бути доступним для всіх, незалежно від походження, статі чи соціального статусу. Інклюзивний розвиток малого підприємництва потребує створення програм навчання та освітніх можливостей, доступних для всіх верств населення, включаючи людей з інвалідністю, жінок та молодь;

3) підтримка сільського підприємництва – розвиток малого бізнесу в сільській місцевості може допомогти зменшити регіональну нерівність та створити нові робочі місця. Інклюзивний підхід передбачає стимулювання розвитку сільського господарства, екотуризму та інших видів діяльності, що можуть стати основою для успішного малого підприємництва в сільській місцевості;

4) сприяння соціальному підприємництву – соціальне підприємництво поєднує в собі прагнення до отримання прибутку з позитивним соціальним впливом. Інклюзивний розвиток малого підприємництва потребує підтримки та стимулювання соціального підприємництва, яке може допомогти вирішити такі проблеми, як бідність, безробіття та соціальна виключеність;

5) підтримка на регіональному та місцевому рівнях – важливо враховувати специфічні потреби та особливості розвитку малого підприємництва в різних регіонах та громадах. Інклюзивний підхід передбачає децентралізацію прийняття рішень та надання повноважень місцевим органам влади та організаціям для розробки та реалізації програм підтримки малого підприємництва, що відповідають локальним потребам [26].

Ці аспекти допомагають забезпечити інклюзивний розвиток малого бізнесу, сприяючи створенню більш рівних можливостей для всіх учасників. Реалізація цих стратегій потребує комплексного підходу, який об'єднує зусилля урядів, бізнесу, громадських організацій та громадянського суспільства. Роль

урядів полягає у створенні сприятливого нормативно-правового середовища та підтримці малих підприємств. Уряди повинні розробити та впровадити закони та політику, які стимулюють інклюзивність та рівні можливості для всіх груп населення у веденні малого бізнесу. Уряди можуть надавати фінансову допомогу, податкові пільги, консультаційні послуги та інші форми підтримки малим підприємствам.

Так, наприклад, в Україні після початку пандемії було запроваджено програму доступних кредитів для середнього та малого бізнесу «Доступні кредити 5-7-9%». З жовтня 2020 року по жовтень 2021 року в рамках державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» кількість виданих кредитів зросла на 80%, а їх сума – на 33%. Станом на 18 жовтня 2021 року загалом за цією програмою було видано 25 170 кредитів на суму 66,2 млрд грн. [24].

Незважаючи на сприятливі умови, активізації кредитування малого бізнесу в Україні не спостерігається. Урядові програми підтримки МСБ були зосереджені на рефінансуванні вже існуючих кредитів банків, а не на стимулюванні видачі нових. Банки ж, замість кредитування, віддавали перевагу скупці ОВДП, маючи надлишкову ліквідність.

Роль представників бізнесу полягає у дотримуванні принципів соціальної відповідальності та створенні інклюзивного середовища. Бізнес повинен діяти етично та відповідально, враховуючи потреби всіх стейкхолдерів, включаючи своїх працівників, клієнтів, постачальників та громаду.

Створення сприятливого середовища для малого бізнесу. Уряд може спростити ведення бізнесу для малих підприємств, зменшивши кількість адміністративних процедур та вимог. Закони та регулювання повинні бути чіткими, прозорими та сприятливими для розвитку малого бізнесу. Уряд може вжити заходів для запобігання монополізації та стимулювання конкуренції на ринку, що дасть малим підприємствам більше шансів на успіх. Уряд може надавати фінансову підтримку малим підприємствам, які вкладають кошти в дослідження та розробки, а також пропонувати їм податкові пільги для стимулювання інновацій. Держава може створювати програми, які допомагають малим

підприємствам знаходити партнерів, отримувати доступ до нових технологій та розвивати свої інноваційні можливості.

Уряд може допомогти малим підприємствам вийти на міжнародні ринки, надаючи їм інформацію про експортні можливості, організовуючи міжнародні виставки та надаючи фінансування для маркетингових кампаній. Уряд також може пропонувати навчальні програми, які допоможуть малим підприємствам зрозуміти правила міжнародної торгівлі, документацію та інші аспекти ведення бізнесу за кордоном.

Уряд може встановлювати квоти для закупівлі товарів та послуг у малих підприємств, щоб гарантувати, що вони мають доступ до державних контрактів. Держава також може стимулювати великі компанії до співпраці з малими підприємствами, щоб створити більш інклюзивні ланцюги поставок. Основна мета цих заходів – створити умови, в яких малі підприємства зможуть розвиватися, вносячи свій вклад у інклюзивне зростання економіки.

Держава має розпочати процес створення спеціалізованих програми та фінансових інструментів, щоб б стимулювали кредитування малих підприємств. Сьогодні існує безліч інноваційних рішень, що значно підвищують доступність фінансування для малого бізнесу. Ось декілька з них:

1. Фінансові технології: деякі фінансові компанії пропонують сучасні рішення та онлайн-платформи для отримання фінансових так консалтингових послуг, таких як платіжні системи, онлайн-кредитування, краудфандинг та інші сучасні фінансові інструменти. Кооперація уряду із фінансовими компаніями може спростити та прискорити процес отримання кредиту для малих підприємств.

2. Blockchain технології: сучасні децентралізовані фінансові онлайн-платформи, побудовані за допомогою технології blockchain, надають малим підприємствам доступ до нових джерел фінансування. Створення нормативно-правової бази для цього процесу фінансування компаній може нормалізувати та полегшити цей процес для підприємців.

3. Корпоративні інкубатори та акселератори: Велика кількість сучасних компаній та організацій створюють корпоративні інкубатори та акселератори для

підтримки малих підприємств у вигляді фінансової підтримки, консалтингу, освіти та доступ до корпоративного нетворкінгу, що допомагає підприємствам розвиватися.

4. Корпоративна соціальна відповідальність: Багато великих компаній та організацій мають програми КСВ, які включають фінансову підтримку малих та середніх підприємств. Ця підтримка може надаватися як у наданні фінансових ресурсів, так і у вигляді підписання угод про спільну розробку проектів, що сприяють інноваціям та підприємництву.

5. Паркові фонди та спеціальні програми: уряди різних рівнів можуть створювати спеціальні фонди або програми, для допомоги в залученні фінансових ресурсів для малого бізнесу в окремих регіонах країни або галузях. Ці фонди можуть використовуватися для фінансування стартапів, розвитку інфраструктури, досліджень та розробок.

Удосконалення взаємодії держави з малим бізнесом є ключовим завданням для стимулювання економічного зростання та підтримки бізнес-середовища. Для покращення цієї взаємодії необхідно спростити адміністративні процедури. Зменшення бюрократичних бар'єрів, зокрема у сферах реєстрації бізнесу та оподаткування, сприяє залученню більшої кількості підприємців та створює сприятливе середовище для розвитку бізнесу. Створення спеціалізованих фінансових програм і фондів сприяє забезпеченню доступності фінансування для малих підприємств, зокрема шляхом надання грантів і позик на пільгових умовах. Інвестиції в розвиток бізнес-інфраструктури, такої як бізнес-парки та технопарки, створюють сприятливі умови для підприємців та сприяють їх успішному функціонуванню. Не менш важливою є підтримка освітніх програм і тренінгів, котра допомагає підприємцям розвивати необхідні навички та знання для успішного ведення бізнесу та підвищувати свою конкурентоспроможність. Стимулювання інноваційних ініціатив та забезпечення підтримки досліджень і розробок сприяє розвитку нових ідей і технологій у малому бізнесі. Також, створення пільгових умов для малих підприємств у державних закупівлях сприяє їх розвитку та розширенню ринкових можливостей. Налагодження комунікаційних каналів, за

допомогою яких підприємці можуть висловлювати свої пропозиції та скарги, сприяє покращенню взаємодії між державними органами та підприємствами.

Ці заходи сприяють покращенню взаємодії держави з малим бізнесом та сприяють стимулюванню економічного зростання шляхом його розвитку [22].

Підводячи підсумок, можна узагальнити, що інклюзивне підприємництво як концепція має на меті надати кожному рівні можливості для розвитку бізнесу, незалежно від його соціального статусу, походження, здібностей чи обставин. Це спрямовано на створення економіки, де кожен зможе реалізувати свій підприємницький потенціал. Малі підприємства є ключовим компонентом інклюзивного підприємництва, оскільки вони поширені та залучають різні соціальні групи, що сприяє рівномірному розвитку суспільства. Інклюзивні засідки, спрямовані на забезпечення рівних умов для всіх соціальних груп і подолання їх перешкод, сприяють розвитку малого бізнесу в цілому. Незважаючи на різноманітність підприємницької діяльності, малий бізнес є найближчим до інклюзивності завдяки широкому розповсюдженню, залученість різних категорій громадян та соціальних відповідальностей за досягнення «справедливого» суспільного розвитку робить його елементом інклюзивності. Мале інклюзивне підприємництво можна визначити як сферу підприємницької діяльності, спрямовану на створення, функціонування та розвиток малого бізнесу на інклюзивних принципах [12].

Розвиток інфраструктури та мережевих зв'язків, а також доступ до ринків є важливими для підприємництва. Інклюзивний розвиток малого та середнього бізнесу передбачає створення сприятливих умов для його діяльності, у тому числі розвиток відповідної інфраструктури, наприклад бізнес-парків, інкубаторів, технопарків. В Україні цей підхід широко використовується. Через специфіку бізнесу (невеликі обсяги виробництва, переважно місцевий ринок тощо) малі підприємства мають труднощі з виходом на національний та світовий ринки. Наприклад, сільськогосподарські підприємства в Україні обмежені в цьому плані. Тому забезпечення доступу до різноманітних ринків, що дозволить малому бізнесу зайняти своє місце в економіці є важливим. Інклюзивні методи

дозволяють розширити доступ до ринків через спеціалізовані платформи, де соціально незахищені групи можуть пропонувати свої товари та послуги. Також важливо розвивати місцевий бізнес і створювати підприємницькі екосистеми на регіональному рівні. Інклюзивні підходи сприяють інноваційному потенціалу підприємств, надаючи доступ до технічних і наукових ресурсів. Це сприяє сталому розвитку та ефективності бізнесу.

Інклюзивні принципи сприяють розвитку інноваційного потенціалу малих підприємств, забезпечуючи їм доступ до науково-технічних ресурсів, технологічну підтримку та можливості для досліджень та розробок. Це сприяє виникненню конкурентоздатних та інноваційних бізнес-одиниць, що сприяють сталому розвитку в цілому та диверсифікації економіки. Інклюзивна політика допомагає розширити доступ до сучасних технологій і цифрових рішень, включаючи підтримку у впровадженні електронної комерції, цифрового маркетингу, автоматизації бізнес-процесів та інших інноваційних рішень.

Питання становлення та поширення малого інклюзивного підприємництва набуває особливої актуальності для України в умовах війни та особливостях розвитку підприємництва. Після завершення війни очікується демобілізація військових частин і військовослужбовців сил оборони країни. Вважаємо, що низка кроків у пошуку цих осіб включатиме підтримку малого інклюзивного бізнесу з боку держави та органів місцевого самоврядування, бізнес-асоціацій тощо. Інклюзивне підприємництво, як і будь-яка економічна діяльність вимагає остаточного стратегічного планування розвитку, створення моделей і дорожніх карт. Основна стратегія розвитку малого інклюзивного бізнесу включає такі напрями та передбачає:

- створення сприятливих умов для доступу до ресурсів та підтримки всього малого та середнього інклюзивного бізнесу з урахуванням потреб і проблем соціально незахищених верств підприємців;

- створення кластерів, у яких підприємці різних секторів та розмірів працюватимуть разом для досягнення спільних цілей;

– стимулювання інновацій та використання цифрових технологій у малому та середньому інклюзивному бізнесі;

– залучення державного сектору, громадські організації та приватних підприємців у партнерстві для спільної розробки та впровадження стратегій підтримки малого та середнього інклюзивного бізнесу [3].

Дані стратегічні напрями стануть у пригоді для створення сприятливих умов розвитку малого підприємства. Вони забезпечать стійкість, ріст та соціальну включеність. Проте успіх таких заходів багато в чому залежить від урахування відповідних особливостей країни, потреб її громадян і реалій ринкової економіки.

Реалізація цих стратегій вимагає взаємодії державних органів, громадського сектору та бізнес-середовища, а також постійного моніторингу та адаптації до змін у суспільстві та економіці.

Отже, сучасні виклики, що стоять перед підприємствами, включають військові конфлікти, економічну нестабільність та загрози для енергетичної інфраструктури. Особливо уразливими в цих умовах є малі та середні підприємства, які зазнають значних втрат та навіть припиняють свою діяльність. Проте, варто відзначити, що багато сучасних українських підприємств проявляють стійкість та здатність до адаптації, використовуючи різноманітні стратегії, такі як трансформація, релокація та залучення резервів для підтримки своєї діяльності.

У таких умовах ключовою перспективою розвитку є формування стратегій фінансування інвестиційних проектів у сфері енергозабезпечення, а також використання кредитних та грантових державних механізмів.

Таким чином, незважаючи на складні умови, підприємства мають можливість досягнення успіху за умови належного використання ресурсів та ефективного управління ризиками. Підсумовуючи, суб'єкти підприємництва в Україні мають відповідний потенціал для подолання існуючих проблем та використання наявних можливостей для свого ефективного розвитку. Ключовими факторами успіху є державна підтримка, впровадження інноваційних технологій та адаптація

до змін у ринковому середовищі. За умови ефективного використання цих можливостей, український бізнес зможе не лише подолати поточні труднощі, але й забезпечити стабільне та стійке зростання у майбутньому.

Особливості розвитку сучасного підприємництва є досить важливою економічно-політичною проблемою, яка вимагає комплексного підходу для свого вирішення. Для досягнення успіху в цій сфері необхідна цілісна системна методологія, яка враховуватиме різні аспекти розвитку підприємництва, включаючи бюджетно-податкову політику та ставлення держави до бізнесу. Тому перспективність розвитку бізнесу в умовах воєнного конфлікту визначатимуть:

1) впровадження нових цифрових технологій, що забезпечить модернізація процесів ведення підприємницької діяльності, що допоможе компанії поліпшити взаємодію з клієнтами, діловими партнерами, співробітниками, державою та суспільством загалом і також це буде мати безпосередній вплив на вирішення питань з конфіденційністю даних та інформації;

2) безпосередня підтримка українського підприємництва зі сторони урядових структур та певне зниження негативного впливу факторів, що своєю дією погіршують стан держави, що включатиме цифрову взаємодію для релокації бізнесу, пільгове кредитування підприємств всіх масштабів, забезпечення державними гарантіями та також надання податкових пільг під час воєнного стану;

3) активне стимулювання та заохочення здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Розвиток малого підприємництва в Україні – це довгостроковий процес, який потребує поетапного підходу, враховуючи всі особливості сьогодення, економічну ситуацію країни та наявні проблеми на рівнях макро- та мікро-економіки.

Список використаних джерел

1. Акуленко М. М. Сучасні проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва в Україні: теоретичні та практичні аспекти: монографія. Київ: КНТ, 2021. 312 с.

2. Антонюк А. Ю. Стратегія інновацій як засіб організації розвитку бізнесу підприємства в умовах глобалізації. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2021. №99. Ч.2. С. 81-94.
3. Анісімов В. В. Сучасні проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2023. № 869. С. 5-12.
4. Аналіз актуального стану та розробка нових пропозицій щодо створення сприятливих умов для підприємництва в Україні на замовлення ГО «Центр «Розвиток Корпоративної Соціальної Відповідальності». URL: <https://careerhub.in.ua/doslidzhennya-analiz-aktualnogo-stand/>.
5. Валінкевич Н. В. Основи підприємництва: підручник / під заг. ред. Н. В. Валінкевич. Житомир: ЖДТУ, 2019. 492 с.
6. Веретенко О. В. Проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва в Україні в умовах глобалізації: монографія. Київ: Знання, 2019. 288 с.
7. Відновлення економіки: стан і потреби бізнесу – оцінки ОВА та територіальних громад. URL: <https://business.dii.gov.ua/cases/novini/vidnovlenna-ekonomiki-stand-i-potrebi-biznesu-ocinki-ova-ta-teritorialnih-gromad>.
8. Відновлення економіки України. URL: <https://business.dii.gov.ua/economic-recovery>.
9. Воробйова Н., Гаврилюк С., Литвинова Т. Деякі аспекти інклюзивного розвитку економіки України. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. № 1 (69). С. 29-37.
10. Господарський кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
11. Герасимчук О. В. Державне регулювання розвитку малого підприємництва в Україні: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2018. 320 с.
12. Дикань О. В. Розвиток малого бізнесу в Україні: проблеми та шляхи забезпечення. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. № 57. С. 58-66.
13. Дослідження стану та потреб бізнесу в Україні, вересень 2022 – підготовлене в рамках ініціативи для відновлення економіки, розвитку підприємництва та експорту України. URL: <https://business.dii.gov.ua/cases/novini/stand-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna-u-veresni>.
14. Жуковська А. Ю. Інклюзивний підхід до розвитку економіки: генезис виникнення та основні положення. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2019. № 2. С. 17-33.
15. Кобеля З. І., Тодорюк С. І. Перспективи розвитку підприємництва в сучасних умовах господарювання. *Агросвіт*. 2023. № 7-8. С. 95-106. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.7-8.95>.
16. Кривов'язюк І. Перспективи розвитку підприємництва в умовах сучасних викликів: глобальний та національний виміри. *Економічний форум*. 2023. № 3. С. 109-118.
17. Ливч Д. Нове обличчя українського підприємництва. Як війна вплинула на малий та середній бізнес у різних регіонах України? *Економічна правда*. 2024. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/29/690937/>.
18. Лопатинський, Ю. М. Розвиток малого та середнього інклюзивного підприємництва. *Ефективна економіка*. 2023. № 7. <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.7.2>.
19. Марчук І. Який фундамент для розвитку підприємництва закладає держава. *Економічна правда*. 2024. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/04/8/712091/>.
20. Ніколюк О. В. Розвиток малого та середнього підприємництва в умовах формування інклюзивної економіки. *Економіка: реалії часу*. 2023. № 2 (66). С. 5-11.
21. Огляд інструментів підтримки бізнесу в період воєнного стану в Україні. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/instrumenty-pidtrymky-biznesu-v-period-voennyho-standu-v-ukrayini-veresen>.

22. Поповенко Н. С., Ганенко О. В. Державна підтримка розвитку малого бізнесу в Україні. *Економіка: реалії часу*. 2012. № 1 (2). С. 126-132.
23. Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2022-2024 роки. URL: <https://www.me.gov.ua/Files/GetFile?lang=uk-UA&fileId=623f138f-c267-4ae7-af07-64f0ec6646a9#:~:text=URL%3A%20https%3A%2F%2Fwww.me.gov.ua%2FFiles%2FGetFile%3Flang%3Duk>.
24. Партин Г. О., Омелян Х. А. Кредитування діяльності малих і середніх підприємств в Україні: сучасні особливості та шляхи розвитку. *Ефективна економіка*. 2022. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.2.72>.
25. Ніколюк О. В. Розвиток малого та середнього підприємництва в умовах формування інклюзивної економіки. *Economics: Time Realities*. 2023. № 2 (66). С. 5-11. <https://doi.org/10.15276/etr.02.2023.1>.
26. Самофатова В. А. Забезпечення сталості та інклюзивності розвитку малого та середнього підприємства в повоєнний період. *Економіка та суспільство*. № 53. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-3>.
27. Скрильник А. С. Інклюзивний вектор розвитку малого бізнесу. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/12388/1/75%20%D0%A2.1-381-382.pdf>.
28. Луцків О. М. Світовий та Європейський досвід реалізації моделі інклюзивного розвитку. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University Economic Series*. №97. С. 16-20. <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2019-97-02>.
29. Сачинська Л. Сучасний стан та проблеми розвитку підприємництва в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2023. № 3. С. 45-48. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-318-3-7>.
30. У 2024 році майже 80% МСБ планують розширювати бізнес та залучати кошти у розвиток. URL: <https://eba.com.ua/u-2024-rotsi-majzhe-80-msb-planuyut-rozshyruvaty-biznes-ta-zaluchaty-koshty-u-rozvytok/>.
31. Legislative framework for the creation and functioning of small and medium-sized enterprises in Ukraine. URL: <https://smekni.com/a/256571-2/zakonodavcha-baza-stvorennya-ta-funktsonuvannya-malikh-serednkx-pdprimstv-v-ukran-2/>.
32. We believe that developed small and medium business is the key to economic stability and development. URL: <https://business.diia.gov.ua/en>.